

Любов Непон

ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті аналізується політика Європейського Союзу щодо розвитку громадянського суспільства та її відповідність політологічній теорії. Автор досліджує, наскільки реальні форми діалогу між євроінституціями та громадянським суспільством відповідають меті подальшої розбудови демократії в ЄС. Окрема увага приділена питанню спільної відповідальності громадянського суспільства та владних структур за демократичний розвиток держави. Крім того, проаналізовано політику ЄС щодо громадянського суспільства в аспекті її міжнародної легітимізації. Показано також важливість європейського досвіду в контексті розбудови української державності на сучасному етапі.

Ключові слова: громадянське суспільство, Європейський Союз, демократія.

Nepor L. European Union's Politics of civil society development. The article analyzes the European Union's policy in developing civil society and its conformity with the theory of political science. The author studies how existing forms of the dialogue between the European institutions and civil society meet the goal of further building democracy in the EU. The article pays a special attention to the common responsibility of the civil society and the governing bodies for the democratic development of the state. The author also analyzes the EU's civil society policy with regard to its international legitimization. The article also shows the importance of the European experience in developing Ukrainian state at current stage.

Key words: civil society, the European Union, democracy.

Історія розвитку країн Європи засвідчує, що цивілізаційний прогрес значною мірою визначався і надалі визначається такими критеріями, як демократія та громадянське суспільство, а також функціонування вільної, соціальної та правової держави. Історія становлення європейської цивілізації переконливо доводить, що без існування та розвитку громадянського суспільства соціальний прогрес та ефективний розвиток держави значно ускладнюються або взагалі унеможливаються.

Зміцнення цих складових визначає і цивілізаційну спрямованість та перспективу подальшого суспільного поступу України. Враховуючи зафіксований у статті 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 2010 року курс на забезпечення інтеграції в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі, а також беручи до уваги підписання 21 березня 2014 року політичної частини Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом, Україна де-факто обрала для себе континентально-європейську модель розвитку громадянського суспільства і орієнтована на стандарти та принципи його функціонування в Європейському Союзі.

Громадянське суспільство належить до основоположних цінностей Європейського Союзу і розглядається як одна з ключових засад функціонування демократії. У грудні 2007 року було підписано Лісабонський договір, який набув чинності з 1 грудня 2009 року і став базовим документом, що визначає основи функціонування Євро-

пейського Союзу. Метою цього документа було зробити Євросоюз ще більш демократичним, ефективним та здатним краще відповідати на сучасні виклики та загрози глобального світу. Серед ключових нововведень, запроваджених Лісабонським договором, стало створення постійної посади президента Європейської ради та посади Високого представника ЄС у закордонних справах та безпековій політиці, заснування загальноєвропейської дипломатичної служби (Європейської служби зовнішньої діяльності), зміна процедури голосування в Раді Європейського Союзу, збільшення повноважень Європейського Парламенту та запровадження так званої Ініціативи європейських громадян – механізму, через який громадяни ЄС отримали можливість ініціювати винесення на розгляд інституцій ЄС питань, що мають суспільний інтерес.

Як зазначено в статті 2 Розділу I «Загальні положення» консолідованих версій Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (далі – Лісабонський договір), «Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність та рівність жінок і чоловіків» [1, с. 22]. Саме такий підхід до суспільного життя є надзвичайно актуальним в Україні. Так, на думку українського політолога Ф. Рудича, «Держава після прийняття Конституції України й становлення владних структур повинна довести, що вона спроможна здійснювати результативну соціальну політику, створити відповідні умови розвитку громадянського суспільства» [2, с. 147]. При цьому Ф. Рудич вважає, що громадянське суспільство є основою держави, а його становлення відбувається в тісному зв'язку зі становленням правової, соціальної, демократичної держави. «Громадянське суспільство – суспільство зрілих громадян із високим рівнем економічної, соціальної, духовної, політичної культури, яке спільно з державою утворює розвинені правові відносини. Це суспільство вільних громадян, яке вільне від держави, але взаємодіє з нею заради спільного блага. Сутність громадянського суспільства полягає в забезпеченні законних прав людини» [3, с. 14]. Виходячи з цього розуміння, можна констатувати, що

функціонування Європейського Союзу на основі принципів громадянського суспільства забезпечене на законодавчому рівні.

Підходи до розбудови громадянського суспільства безпосередньо регулюються через положення Хартії основоположних прав Європейського Союзу, а також у рамках реалізації політики ЄС у сфері юстиції, внутрішніх справ та громадянства. Водночас і під час вироблення підходів до інших політик Євросоюзу, чи то йдеться про промислову політику, чи про науково-технічне співробітництво, європейські інституції виходять з того, що засади їхньої реалізації повинні відповідати загальним засадам забезпечення прав людини і гарантування дотримання принципів вільного функціонування громадянського суспільства та взаємодії з ним. Таким чином, діалог громадянського суспільства з державою заради досягнення спільного блага перетворено в Європейському Союзі на засадничий принцип його функціонування. Завдяки цьому забезпечується зв'язок між громадянином і державою, створюються передумови для залучення суспільства до процесу ухвалення рішення, з одного боку, і прозорості дій влади, з іншого.

Для успішного втілення цієї політики у 2010 році в рамках формування першого складу Європейської комісії, створеної відповідно до вимог Лісабонського договору, було запроваджено посаду віце-президента ЄК, комісара ЄС з питань юстиції, фундаментальних прав та громадянства, яку обійняла Вів'єн Редінг. До сфери компетенції діючого під керівництвом В. Редінг Генерального директорату «Юстиція» увійшли питання цивільного, кримінального та комерційного права, захисту прав споживачів, свободи пересування громадян ЄС, а також антидискримінаційного законодавства. При цьому ключовим завданням було визначено створення загальноєвропейського простору юстиції, що дозволило б усім громадянам ЄС почуватися вільно і впевнено, незалежно від того, в якій з держав-членів вони перебувають чи працюють. Єдиний простір юстиції мав стати важливим доповнюючим елементом до єдиного економічного простору, створивши у такий спосіб передумови для повноцінного функціонування громадянського суспільства на всій території Європейського Союзу на спільних правових та ціннісних засадах.

З 2010 року в рамках розбудови нової політики в сфері юстиції було реалізовано понад 50 ініціатив, які умовно розділяються

Європейською комісією на три напрями: «Юстиція за права людини», «Юстиція для зростання» та «Юстиція для безпеки і стабільності». У рамках першого напрямку головна увага була приділена формуванню єдиного правового поля в Європейському Союзі, яке б гарантувало мінімальний рівень процесуальних стандартів у рамках здійснення кримінального впровадження з тим, щоб права як жертви, так і підозрюваної чи звинуваченої особи були повністю дотримані. Увага приділяється і захисту прав споживачів, зокрема в контексті здійснення покупок в інших країнах-членах ЄС, у тому числі через мережу Інтернет, а також в рамках подорожей за межі власної країни як у контексті гарантування прав у випадку банкрутства фірми, через яку здійснювалося замовлення подорожі, так і з точки зору забезпечення консульського захисту громадян країн-членів ЄС. «Юстиція для зростання» – напрям, спрямований на зміцнення правових засад функціонування ЄС, які б гарантували привабливий інвестиційний клімат та юридичну надійність для ведення бізнесу, включно з уніфікацією національних дозвільних процедур для ведення бізнесу, забезпеченням визнання дозвільних документів в ЄС незалежно від того, в якій країні-члені вони були видані, а також створенням уніфікованої системи захисту персональних даних у Євросоюзі. Останній напрям – «Юстиція для безпеки і стабільності» фокусується на гармонізації кримінального судочинства в країнах-членах Євросоюзу.

Спільним завданням усіх цих трьох напрямів є формування максимально чітких, прозорих і заснованих на повазі до прав людини правил, які б максимально регулювали взаємовідносини держави і громадянина, гарантуючи розвиток незалежного громадянського суспільства та його активну взаємодію з державою. При цьому така взаємодія розглядається Європейським Союзом як основа для легітимізації рішень, що ухвалюються на загальноєвропейському рівні. Як зазначає І. Танасеску в своєму дослідженні «Європейська комісія та Гупи інтересів», у рамках проведення такого роду консультацій важливо забезпечити, щоб «участь усіх зацікавлених сторін не обмежувалася дискусією заради дискусії, а щоб за нею йшло ухвалення рішення, обов'язкового для всіх. Результат, навіть якщо з ним не всі погоджуються, ... викличе меншу протидію, ніж рішення, ухвалені без консультацій» [4, с. 20].

Таким чином, у процесі саморозвитку соціуму громадянське суспільство відіграє ще й своєрідну стабілізуючу роль. Саме громадянські структури покликані визначити норми, що здатні подолати руйнівні потенції боротьби різноманітних сил та спрямувати в позитивне, творче русло. Хаос у вигляді нескінченних протиріч ніколи не зміг би еволюціонувати у порядок та забезпечити таким способом саморозвиток системи, якщо б ці протиріччя мали безвихідний та непримиримий характер. Суспільство, що має громадянську організацію, повинне самостійно, незалежно від держави, власними засобами примушувати окремого індивіда виконувати загальноприйняті норми [5, с. 22–23].

Загалом, постійно перебуваючи на порядку денному європейських інституцій, питання взаємодії між виконавчою і законодавчою владою Євросоюзу та громадянським суспільством вперше офіційно знайшло своє відображення в політичному документі Єврокомісії від 1992 року «Відкритий та структурований діалог між Комісією та зацікавленими групами». Після низки консультацій щодо можливих форм налагодження такого постійного діалогу між євроінституціями та громадянським суспільством ця ініціатива набула свого розвитку через започаткування службами Єврокомісії консультацій із суспільством за конкретними напрямками політик Євросоюзу.

У 2008 році був створений реєстр зацікавлених сторін-учасників таких консультацій. У 2011 році йому на заміну прийшов діючий до цього часу Спільний реєстр прозорості (Joint Transparency Register), який, на відміну від попереднього, включає не лише перелік фірм-лобістів, а й містить інформацію щодо юридичних фірм, неурядових організацій, дослідницьких інститутів та інших організацій або осіб, які залучені до процесу впливу на прийняття рішень в рамках Європейського Союзу [6]. Створення такого публічного реєстру мало на меті, з одного боку, заохотити громадянське суспільство до активної участі в процесі формування рішень, а з іншого – забезпечити прозорість цього процесу. Таким чином, було гарантовано ще один важливий елемент функціонування громадянського суспільства в демократичному суспільстві – підзвітність та транспарентність дій у контексті ухвалення рішень, що є також необхідною складовою їхньої легітимізації.

Відповідно до нових вимог Спільний Реєстр прозорості містить інформацію щодо кількості осіб, які працюють у тій чи іншій

фірмі/організації/установі, яка займається лобістською діяльністю сфери їхнього інтересу, інформацію щодо фінансування їхньої діяльності. Зареєструвавшись у Реєстрі, відповідна організація автоматично бере на себе зобов'язання щодо дотримання Спільного кодексу поведінки [7], який, серед іншого, передбачає вимогу до організацій під час здійснення своєї діяльності завжди ідентифікувати себе та не здобувати інформацію шахрайськими методами, а також запроваджує механізм, через який можливе оскарження діяльності організації, якщо вона порушує положення Кодексу. За оцінкою віце-президента Європейської комісії з питань внутрішньо-інституційних відносин М. Шевчовича [8], функціонування такого Реєстру та вимоги щодо дотримання відповідного Кодексу поведінки є важливими з точки зору дотримання прозорості політичного процесу в Європейському Союзі. З метою контролю за дотриманням вимог ведення Спільного реєстру Європейський парламент та Європейська комісія у 2012 році оприлюднили перший, а у 2013 році – другий звіт про його функціонування. Обидва звіти визнали корисність такого формату взаємодії європейських інституції з громадянським суспільством та його ефективність з точки зору створення додаткових механізмів забезпечення прозорості такого діалогу.

Іншою формою діалогу між євроінституціями та громадянським суспільством залишається діяльність Контактної групи (Liaison Group), створеної відповідно до рішення Європейського економічного та соціального комітету (ЄЕСК), ухваленого в лютому 2004 року. Співголовами групи є Президент ЄЕСК та представник громадянського суспільства. Головним завданням групи є забезпечення взаємодії Комітету з громадськими організаціями для визначення пріоритетних питань діяльності та вироблення скоординованого підходу для досягнення очікуваного результату.

Існує також окрема Контактна група неурядових організацій (The NGO Contact Group), більше відома як Контактна група громадянського суспільства ЄС. Зазначена група об'єднує учасників за 8 ключовими секторальними напрямками: культура, довілля, освіта, розвиток, права людини, охорона здоров'я, соціальні та гендерні питання. Група включає в себе представників провідних НУО в країнах-членах ЄС, створюючи таким способом майданчик для

вироблення загальноєвропейського підходу в контексті просування ініціатив у згаданих вище секторах.

Крім того, Лісабонським договором ЄС від 2009 року передбачено право громадян на так звану Ініціативу європейських громадян (ІЄГ). Йдеться про право громадян виступати із законодавчою ініціативою шляхом збору щонайменше 1 мільйона підписів у принаймні 7 державах-членах ЄС із встановленим граничним порогом кількості підписів для кожної окремої держави. У лютому 2014 року на розгляд Європейського парламенту була передана перша така ініціатива, яка стосується забезпечення громадянам ЄС права на воду. Ініціатива «Право на воду» була започаткована 1 квітня 2012 року, на її підтримку було зібрано 1 884 790 підписів громадян із 13 країн-членів ЄС. Відповідно до процедури розгляду підтримана Європарламентом ініціатива має бути опрацьована Європейською комісією, яка повинна підготувати проект рішення щодо необхідності розробки нових чи зміни існуючих законодавчих актів або ж надати обґрунтування відмови від реалізації ініціативи громадськості. Коментуючи ініціативу, віце-президент Єврокомісії з питань внутрішньо-інституційних відносин М. Шефчович надав високу оцінку спільним зусиллям з успішного застосування амбітного інструменту громадянської демократії, наголосивши, що це є особливо важливим у рік виборів до Європарламенту, оскільки свідчить про можливість мобілізувати та мотивувати громадян, незважаючи на кордони.

На думку експертів, важливим є той факт, що в контексті діалогу з громадськістю європейські інституції не віддають перевагу організаціям, що репрезентують громадянське суспільство, чи іншим групам інтересів. Єврокомісія розглядає як партнерів у рамках зазначених консультацій усі «зацікавлені групи», що дає можливість охопити максимально широкий спектр суспільства. Зрештою, такий підхід підтверджує тезу про те, що громадянське суспільство становить своєрідний соціальний простір, де люди взаємодіють як незалежні від держави індивіди. Що розвиненіше громадянське суспільство, то більше підстав для існування демократичних режимів [2, с. 103].

Американські соціологи Р. Нісбет та П. Бергер, у свою чергу, підкреслювали особливе значення та важливість посередницьких структур: церкви, сім'ї, общини, добровільних об'єднань – як посе-

редників між індивідом та державою. Вони пропонували політичним інститутам усіляко захищати та допомагати посередницьким структурам та використовувати їх де тільки можливо [9].

Продовжуючи тезу на підтримку самоорганізації громадянського суспільства, доктор політичних наук Г. Щедрова, у свою чергу, вважає, що становлення громадянського суспільства проявляється у формуванні його інститутів – політичних партій, громадських організацій, груп інтересів, органів місцевого самоврядування, недержавних ЗМІ тощо [5, с. 25]. Інститути громадянського суспільства мають на меті консолідувати суспільство; вони об'єднують людей, забезпечуючи їм можливість вільно реалізувати власні інтереси. Політизація деяких інститутів громадянського суспільства (церква, ЗМІ) зумовлена тим, що держава не забезпечує умов для їхнього нормального функціонування. Тому деякі інститути активно вступають у політичний процес. В умовах розвинутого громадянського суспільства та правової держави кожен інститут виконує тільки йому притаманні функції.

Таким чином, концепція налагодження постійного відкритого діалогу між владними структурами та громадянським суспільством в Європейському Союзі повністю відображає існуючий в політології підхід до діалогу між державою та суспільством як основи демократичного розвитку. При цьому прозорість такого діалогу покликана запобігти як проявам корупції з боку влади, так і перебиранню тими чи іншими інститутами громадянського суспільства невластивих їм функцій, що є важливою передумовою стабільного державного розвитку та загальної підтримки заходів, що вживаються владними інституціями. Як відзначено у праці Б. Фінке «Участь громадянського суспільства в управлінні ЄС», підвищення ролі громадянського суспільства в Євросоюзі стало свого часу наслідком пошуку виходу з кризи легітимності ЄС. В умовах відсутності консенсусу політики, бюрократи та академіки перемістили свою увагу на орієнтований внесок з боку громадян вимір демократичної легітимності, яка є результатом справжньої участі народу в управлінні [10]. Досвід імплементації зазначених підходів в Європейському Союзі є надзвичайно корисним і для України, особливо в сучасних реаліях.

Свого часу Ю. Хабермас зауважував, що нові структури громадянського суспільства протистоять деспотизму абсолютизму, авторитаризму, зазіханням держави на права людини й висувають на перший план гуманістичні умови та цінності, немеркантильне, високодуховне, моральне поведження, самосвідомість, самовизначення, волю і гідність окремої особистості [11, с. 225]. У цьому контексті слід виокремити роль і значення розбудови громадянського суспільства в Україні на європейських засадах «третього сектору» – неформальних, неурядових, некомерційних організацій.

Водночас, як на цьому наголошують експерти та високопосадовці Європейського Союзу, питання налагодження ефективної взаємодії між державою та громадянським суспільством, окрім створення механізмів такого діалогу, вимагає також прискіпливої уваги до низки інших питань, які умовно можна назвати питаннями відповідального ставлення до забезпечення такого діалогу. Йдеться, передусім, про необхідність дотримання з боку владних інституцій під час ухвалення рішень балансу між інтересами різних зацікавлених осіб та груп, про вимогу щодо гарантування захисту персональних даних, ефективності процесу ухвалення та імплементації рішень, запобігання проявам тиску в процесі ухвалення рішень тощо.

Не можна забувати і про ще один аспект, який визначає ефективність функціонування громадянського суспільства, а саме – його здатність не лише сприяти ухваленню рішень на основі принципів прозорості та консультацій за участю представників різних груп інтересів, а й забезпечувати виконання таких рішень. Індикаторами такої здатності є, з одного боку, спроможність громадянського суспільства контролювати виконання ухвалених рішень владними інститутами, а з іншого – готовність суспільства сприйняти ухвалені рішення та продемонструвати належний рівень самоорганізації для їхнього виконання.

Одним із найбільш поширених інструментів впливу з боку громадянського суспільства на органи влади є громадський контроль, який може здійснюватися шляхом публічної перевірки громадянами діяльності владних структур. Механізм контролю громадянського суспільства за діяльністю органів влади є однією з форм здійснення народовладдя, інструментом захисту й забезпечення прав і свобод особистості, який проявляється в діяльності окремих

індивідів, їхніх колективних утворень у межах політико-правової системи [12]. Будучи інструментом громадської оцінки виконання органами влади й іншими підконтрольними об'єктами їхніх соціальних завдань, такий контроль є невід'ємною складовою системи публічного управління та незамінним чинником розвитку соціуму в умовах розбудови демократичної, соціальної, правової держави [13]. Основою для такого контролю є підзвітність органів державної виконавчої влади органам державної законодавчої влади (парламентський контроль) і недержавним структурам («третьому сектору» та ЗМІ). При цьому ефективне використання громадського контролю має сприяти утвердженню громадянського суспільства, в якому реально забезпечуються всі права та свободи людини і громадянина, а об'єктом контролю є органи влади.

Громадський контроль над діяльністю органів державної влади може реалізовуватися з використанням різних механізмів впливу суспільства на державу, таких як поширення інформації про діяльність органів державної влади в ЗМІ, проведення суспільного моніторингу та громадської експертизи діяльності органів державної влади, діяльність консультативних рад при органах державної влади, взаємодія влади і суспільства через діяльність неурядових аналітичних центрів, громадське лобіювання тощо. Додаткові можливості для громадського контролю створює розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, що сприяють транспарентності політичного процесу, прямому залученню і участі громадян в обговоренні рішень, що плануються до ухвалення, поліпшенню якості формування громадської думки шляхом створення нового простору інформації та її осмислення.

З метою полегшення контролю з боку громадянського суспільства за діяльністю ЄС Лісабонський договір встановив додаткові вимоги до європейських інституцій щодо забезпечення відкритості, транспарентності та поширення інформації [14]. Стаття 10.3 цього договору визначає, що кожен громадянин ЄС має право брати участь у демократичному житті Євросоюзу і з цією метою рішення в ЄС мають ухвалюватися відкрито і максимально наближено до громадян. Стаття 11 зобов'язує інституції ЄС інформувати про свою роботу громадян ЄС та їхні представницькі організації і здійснювати публічне обговорення з ними усіх питань діяльності

Євросоюзу. Стаття 17.3 вимагає також підтримки регулярного діалогу з представниками церков та релігійних течій у ЄС.

Для практичного втілення зазначених підходів у статтях 15 та 16 Лісабонського діалогу закріплено вимогу до інституцій, органів, офісів та агентств ЄС забезпечувати проведення публічного обговорення питань порядку денного їхньої діяльності. Для цього Європейський Парламент (стаття 15.2) та Європейська рада (стаття 16.8) зобов'язані проводити публічні зустрічі під час розгляду та голосування проектів законодавчих актів. Крім того, Лісабонський договір визнає за громадянами ЄС право на доступ до документації європейських інституцій, дотримуючись визначеної для цього процедури.

Усе це створює передумови для того, щоб кожен громадянин Європейського Союзу мав можливість долучитися до прийняття рішень в ЄС, відчував свою причетність до цього процесу та можливість впливу на кінцевий результат, а отже, і відповідальність за подальшу реалізацію ухвалених рішень.

При цьому для успішного функціонування демократичної держави відповідальне ставлення суспільства до втілення ухвалених рішень є так само важливим, як і здатність громадськості контролювати владні структури. Кожен член громадянського суспільства повинен відчувати і проявляти свою відповідальність за дотримання основоположних прав і свобод людини, а також за утвердження злагоди і взаємодопомоги в державі. Саме тому успішне функціонування громадянського суспільства можливе лише в умовах правової держави, основною характерною рисою якої є беззаперечне панування закону в усіх сферах суспільно-політичного життя. І в цьому контексті можна говорити про прямий зв'язок між дотриманням законності, суспільним та правовим порядком і розвитком правової держави та громадянського суспільства, що здатне забезпечити захист кожної людини і громадянина. Оскільки розвиток суспільства відбувається за умов єдності та боротьби протилежностей – між соціумом та державою, між прагненням до необмеженої свободи та необхідністю обмежень в ім'я організації суспільного життя, своє основне завдання громадянська еліта бачить у приборканні авторитарної експансії держави, а державна еліта – у приборканні охлократичних тенденцій соціуму [15, с. 337]. Шляхом збалансування цієї системи стримувань та противаг забезпечується

сталий демократичний розвиток суспільства. Взаємозв'язок громадянського суспільства і правової держави проявляється в обов'язковій взаємній відповідальності держави та особистості. А це, у свою чергу, передбачає, по-перше, чіткий розподіл влади і, відповідно, чітке функціонування законодавчої, виконавчої і судової гілок влади. По-друге, чітке законодавче закріплення та дотримання політичного і правового статусу особистості.

Ще одним елементом політики Євросоюзу в контексті забезпечення розвитку громадянського суспільства, особливо важливим в умовах сучасних глобалізаційних процесів, є міжнародна легітимізація підходів ЄС у цій сфері. Така легітимізація здійснюється у двох напрямках: з одного боку, шляхом приєднання до уже існуючих міжнародних правових документів, які гарантують забезпечення прав і свобод людини, та їхньої інкорпорації в законодавство ЄС, а з іншого, – через просування на міжнародній арені з метою виведення на універсальний рівень підходів самого ЄС, які йдуть у розвиток цього існуючого міжнародного законодавства. Таким чином, ЄС виступає як активним реципієнтом міжнародного законодавства, так і не менш активним його творцем на сучасному етапі.

На сьогодні на міжнародному рівні існує консенсус щодо визнання як базової в контексті захисту прав людини Загальної декларації прав людини, ухваленої 10 грудня 1948 р. Генеральною Асамблеєю ООН. Пізніше вона була доповнена багатьма іншими документами ООН, спеціалізованих установ ООН і регіональних організацій, серед яких: Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р., Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р., Конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього 1973 р., Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами 1949 р.; Конвенція про політичні права жінок 1953 р.; Додаткова конвенція про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, подібних до рабства 1956 р.; Конвенція про громадянство одруженої жінки 1957 р.; Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р.; Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р.; Конвенція про права дитини 1989 р. та багато інших. Перераховані акти є між-

народними договорами, положення яких мають юридично обов'язковий характер для держав-учасниць, а тією мірою, якою вони відображають міжнародний звичай, – також для всіх суб'єктів міжнародного права.

Крім того, існує низка документів, в яких розглядаються питання прав людини і основних свобод у рамках так званого «м'якого права» (soft law): Мінімальні стандартні правила поведінки з ув'язненими 1955 р.; Кодекс поведінки посадовців з підтримання правопорядку 1979 р.; Заходи, що гарантують захист прав засуджених до смертної кари 1984 р.; Мінімальні стандартні правила, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх 1985 р.; Зведення принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню або ув'язненню в будь-якій формі 1988 р. тощо. Ці документи були затверджені резолюціями головних або допоміжних органів ООН і тому вони не є юридично зобов'язуючими, однак багато країн інкорпоровали їхні положення у своє національне законодавство.

Квінтесенцією усіх згаданих вище документів у правовій практиці Європейського Союзу стала згадана вище Хартія основоположних прав Європейського Союзу. Як зазначено в Декларації щодо положень договорів до Лісабонського договору ЄС [16, с. 337]: «Хартія основоположних прав Європейського Союзу, яка має обов'язкову юридичну силу, підтверджує основоположні права, гарантовані Європейською конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, та ті, що випливають із спільних для держав-членів конституційних традицій. Хартія не розширює сферу застосування права Союзу за межі повноважень Союзу, не створює жодних нових повноважень або завдань Союзу та не змінює визначених Договорами повноважень та завдань». Водночас, як свідчить практика, положення Хартії виступають як орієнтир у діалозі Європейського Союзу як у рамках політики розширення в контексті вимог до країн-кандидатів, так і під час проведення діалогів з країнами-учасницями Європейської політики сусідства та іншими державами. Таким чином, як це було зазначено вище, Євросоюз позиціонує себе послідовним учасником міжнародних правових документів із захисту прав людини, а також активним гравцем, що просуває гарантовані зазначеними документами цінності та робить свій внесок у розширення як їхнього переліку, так і географії їхнього застосування. Такий під-

хід, безумовно, сприяє зміцненню громадянського суспільства в Євросоюзі та поза його межами.

Загалом здійснений аналіз показує, що досвід функціонування Європейського Союзу є яскравим прикладом втіленням політологічної теорії щодо важливості взаємодії громадянського суспільства з владними інституціями в контексті забезпечення демократичного розвитку держави. При цьому підтверджується теза про те, що успішне функціонування громадянського суспільства можливе лише в умовах правової держави, яка створює закони і одночасно обмежує свою діяльність законами, виконання яких має бути обов'язковим для всіх; забезпечує непорушність основоположних прав та свобод індивіда; охороняє і гарантує права, інтереси, честь і гідність особи; забезпечує реалізацію громадянських прав і свобод людини на рівні міжнародно визнаних норм. Важливим елементом політики ЄС в сфері зміцнення громадянського суспільства виступає також міжнародна легітимізація такої політики, а також активне просування відповідних цінностей за межами Євросоюзу.

Досвід ЄС має важливе значення для України в сучасних умовах, коли для забезпечення стабільного розвитку держави вимога щодо її демократизації стає однією з ключових. При цьому активізація громадянського суспільства, яка спостерігається на цьому етапі, виводить на передній план питання правильної організації діалогу по лінії влада – суспільство з тим, щоб отримати від такої взаємодії максимальний ефект в інтересах спільного блага.

---

1. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union and the Charter of Fundamental Rights of the European Union. Council of the European Union, 12 November 2012 (OR. fr) 6655/7/08 REV 7. 2012. – 512 с.

2. Рудич Ф. М. Політологія: підручник / Ф. М. Рудич. – К.: Либідь, 2009. – 480 с.

3. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку: [монографія] / за заг. ред. Ф. М. Рудича. – К.: Парламентське видавництво, 2006. – 412 с.

4. Tanasescu Irina. The European Commission and Interest Groups. Towards a Deliberative Interpretation of Stakeholder Involvement in EU Policy-making / Irina Tanasescu. Vubpress Brussels University Press, 2009 – 188 p.

5. Щедрова Г. П. Громадянське суспільство, правова держава і політична свідомість громадян: [монографія] / Г. П. Щедрова. – К.: Ісідо, 1994.

6. European Parliament decision of 11 May 2011 on conclusion of an interinstitutional agreement between the European Parliament and the Commission on a common Transparency Register (2010/2291(ACI)). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0222+0+DOC+XML+V0//EN>. 2011 – 14 p.

7. Code of Conduct. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/transparencyregister/info/aboutregister/codeOfConduct.do?locale=en> 2011 – 1 p.

8. Commission and European Parliament launch Joint Transparency Register to shed light on all those seeking to influence European policy. European Commission-Press release. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-773_en.htm 2011 – 1 p.

9. Руткевич Е. Д. Развитие идей гражданского общества в истории социально-философской мысли / Е. Д. Руткевич. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vuzlib.org/articles/9986-Развитие_идеи_гражданского_общества_в_истории_социально-философской_мысли/1.html

10. Finke Barbara. Civil society participation in EU governance. Living reviews in European Governance. Vol. 2 (2007) / Barbara Finke. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://europeangovernance.livingreviews.org/Articles/lreg-2007-2/fulltext.html>

11. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность: Московские лекции и интервью / Ю. Хабермас / [Н. Мотрошилова (отв. ред.)]. – М.: АО «КАМИ», Academia, 1995. – 450 с.

12. Крупник А. С. Громадський контроль: сутність та механізми здійснення / А. С. Крупник // Теоретичні та прикладні питання державотворення. – 2007. – № 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://feomama.narod.ru/krupnik.htm>

13. Крупник А. С. Зарубіжний досвід громадського контролю: уроки для України / А. С. Крупник // Ефективність державного управління: зб. наук. праць ЛРІДУ. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2007. – Вип. 14. – С. 146–154.

14. Mayoral Juan. Democratic improvements in the European Union under the Lisbon Treaty. Institutional changes regarding democratic government in the EU. Robert Schuman Centre For Advanced Studies / Juan Mayoral. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eui.eu/Projects/EUDO-Institutions/Documents/EUDOREport922011.pdf>. 2011 – 12 p.

15. Щекин Г. В. Социальная теория и кадровая политика: [монографія] / Г. В. Щекин. – К.: МАУП, 2000. – 576 с.

16. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу // Офіційний вісник Європейського Союзу С 83/01. – 2010. – 403 с.